

Om Hebriderne.

Nogle befolknings- og erhvervsproblemer.

Af Aa. H. Kampp.

Hebriderne er en fællesbetegnelse for ca. 400 ubeboede og 100 beboede øer vest for Skotland. De er tilsammen 7.555 km², noget større end Sjælland med omliggende øer, og ligger mellem 55° 35' og 58° 31' nordlig bredde, 5° 38' og 8° 40' vestlig længde.

De indre Hebrider slutter sig i geologisk henseende nær til det skotske højland; enkelte, meget lave øer bestaar af gnejs og granit, men de fleste af dem har tykke, tertiære basaltlag med tuf imellem ligesom Færøerne, men her oftest hvilende paa synlige jura- og kridttidsdannelser.

De ydre Hebrider eller „Long Island“ plus den i 1930 affolkede St. Kildaøgruppe er godt 3100 km². De bestaar af gnejs (f. ex. Lewisian, opkaldt efter øen Lewis) og er rester af den kaledoniske foldekæde. De er rige paa dybe indskæringer og søer, og Hebriderne er gennemgaaende langt lettere tilgængelige fra Havet end Færøerne; navnlig vestkysterne er næsten ingen steder særlig stejle paa grund af den forholdsvis ringe nedbrydning.

Klima og vegetation. 41° F. januar-februar-isotermen (ca. 5° C.) og 55° F. (ca. 13° C.) for august passerer hen over Hebriderne; der er altsaa en forskel paa ca. 14° F. (knap 8° C.) mellem sommer- og vintertemperaturen. Juli og august er omtrent lige varme.

Nedbøren er i de lavere omraader 100—150 cm aarligt, i de højeste dele af øerne indtil 200 cm. Maj og juni er i Stornoway de tørreste maaneder med henholdsvis 19 og 17 regndage. Gennemsnitsantallet af regndage pr. maaned aaret rundt er 26. Gennemsnitsnedbøren pr. maaned er i Stornoway ca. 4 inches (10,5 cm), og ingen maaned har saa lidt som halvdelen deraf. Luftens fugtighedsgrad er i gennemsnit 85, i vintermaanederne 90.

Der er i Stornoway gennemsnitlig 1270 solskinstimer om aaret, men det er sikkert langt over gennemsnittet for Hebriderne som

helhed. Antallet pr. dag er saaledes mindre end 3,5, for januar mindre end 1 og for august mindre end 4 timer.

Paa grund af den store fugtighed og de store, jævne terrænformer er højmose som paa Irland den fremherskende vegetationstype, hvor den nøgne klippe ikke stikker igennem. Det er altsaa i virkeligheden (bortset fra mindre, sandede arealer ved stranden) altid højmoser, der dyrkes, og hvis en ager forlades, dækkes den næsten altid i løbet af faa aar med sphagnum.

Bortset fra nogle faa plantager mangler træer og buske fuldstændig. Dette skyldes formodentlig navnlig jordbundens surhed, men sikkert ogsaa vinden, dels dens mekaniske og fysiologiske virkning, dels dens indflydelse som bærer af havsalt. Ifølge Donald Monro (1549) var Hebriderne omkring midten af det 18. aarhundrede næsten helt skovdækkede (antagelig er udtrykket „skovdækkede“ dog stærkt overdrevet), men omkring 1800 (Macdonald) var de saa at sige træløse. Dette forhold støtter en opfattelse, jeg paa andet grundlag er kommet til, men som ikke i øjeblikket lader sig underbygge af sikre tal, at Hebridernes klima er blevet mere og mere fugtigt i de sidste aarhundreder. Den støttes ogsaa af de af Macdonald anslaaede tal, som dog formentlig er i hvert fald *noget* for lave: 30—36 inches (75—90 cm) for højere omraader, noget mindre for de lavere. Efter Macdonalds ret indgaaende jordbundsbeskrivelse over hver enkelt ø synes der heller ikke den gang at have været nær saa store mosearealer som nu. (Om andre støttepunkter: se senere). *J. Geikie, Fr. Lewis og K. Jessen* har paavist en stærk denudation af tørvemoserne i nutiden for Skotlands, Hebridernes, Irlands, Shetlands- og Færøernes vedkommende, og *Lewis* vil forklare dette fænomen ved antagelsen af, at fugtigheden i disse egne er blevet saa stærkt formindsket, at der ikke længer skulde foregaa nogen tørvedannelse, men en erosion i den tilstedeværende tørv. At tørvedannelse stadig foregaa, er imidlertid uomtvisteligt (se fig. 8), og det forekommer mig, at en *forøget* nedbør vilde give en mere plausibel forklaring paa afklædningen af bjergskraaningerne (se fig. 6).

Befolkningstilstanden.

Medens befolkningen i Skotland som helhed gaar nogenlunde jævnt og støt fremad, er der fra det skotske højland og derunder de nord- og vestskotske øer foregaaet en overordentlig stærk udvandring, der til tider har medført stagnation eller befolknings tilbagegang. Det skotske højlands vigtigste exportvare har altid været mennesker. Hvis man undersøger forholdene for den nord-

vestlige halvdel af Skotland, "the crofting counties"¹⁾, viser det sig, at befolkningstallet steg fra 230 tus. i 1747 til 380 tus. omkring 1850 (sikkert bl. a. paa grund af kartofflens indførelse i 1743), hvorefter det faldt til 300 tus. i 1921, et aarligt fald paa 1133 mennesker i en periode, hvor Skotlands samlede befolkningstal steg med 2 millioner mennesker eller rundt regnet fordobledes. 1922—31 var faldet over 3 tus. aarligt. Det 18. aarhundredes frygt for depopulation af højlandene var altsaa mindre begrundet end nutidens, selv om der emigrerede f. ex. 20 tus. mennesker i aarene 1863—75; samtidig steg nemlig befolkningstallet som før nævnt. Øen Skye havde f. ex. i 1755 11 tus. mennesker; i de følgende 3 aar emigreerede flere, end der var paa øen i 1755, nemlig 12 tus.; men der var 14500 tilbage. I alle højlandsomraader var tallet paa et fra sted til sted varierende tidspunkt mellem 1831 og 1861 lavere end i 1801. Saa længe der har været foretaget tællinger, har Hebridernes gennemsnitlige befolkningstæthed ligget langt under det samlede Skotlands. Ifølge kirkens tælling var der i 1750 49,485, efter Dr. Webster 1755 52,200, Dr. Walker 1771: 62,738, Sir J. Sinclair 1791—98: 75,500, efter den officielle tælling 1801: 79,354, Macdonald 1808—9: 81,049. I disse 60 aar blev befolkningstallet altsaa næsten fordoblet trods den stærke udvandring (kartofflens indførelse?); den voksede saaledes hurtigere her end noget andet sted i Storbritanien i samme tid. 1911 havde Hebriderne 94,300 indbyggere (de indre 46,400, de ydre 47,900), det giver en befolkningstæthed paa 12—13 (indre 10,4, ydre 15,4) eller omtrent som Færøerne paa samme tid (se Geografisk Tidsskrift 1, 1938); men i 1921 var tallet 70,500, altsaa et fald paa 24 tus. eller ca. 30 %, tæthed 9 mod Færøernes 15 (nu 18). Som figur 1 viser, fortsatte nedgangen 1921—31. Trods det stærke fald siden sidste aarhundredskifte er befolkningstallet nu lidt større paa de fleste af Hebriderne end 1801; kun paa ganske enkelte er det mindre. Paa Long Island har tallet ligget som følger:

1801	1831	1881	1911	1931
21 tus.	27 tus.	40 tus.	48 tus.	33 tus.

Nedgangen er kommet senere paa Hebriderne end i det øvrige Skotland, sidst paa Long Island, formodentlig paa grund af den fjerne beliggenhed. Jeg skal ganske kort forsøge at give en forklaring paa den stærke udvandring før og nu: Indtil midten af 18. aar-

¹⁾ "The term "croft" is commonly used in Scotland to designate a small holding of arable or pasture land, other than garden ground; and the tenant of such a holding, who resides on the holding, is called a crofter". (Brit. Univers. Enc.).

hundrede regerede clanhøvdinge og lensherrer, og det antal mænd, hver af dem holdt, repræsenterede hans indflydelse og styrke, og som følge deraf holdt han akkurat saa mange mænd i sin tje-

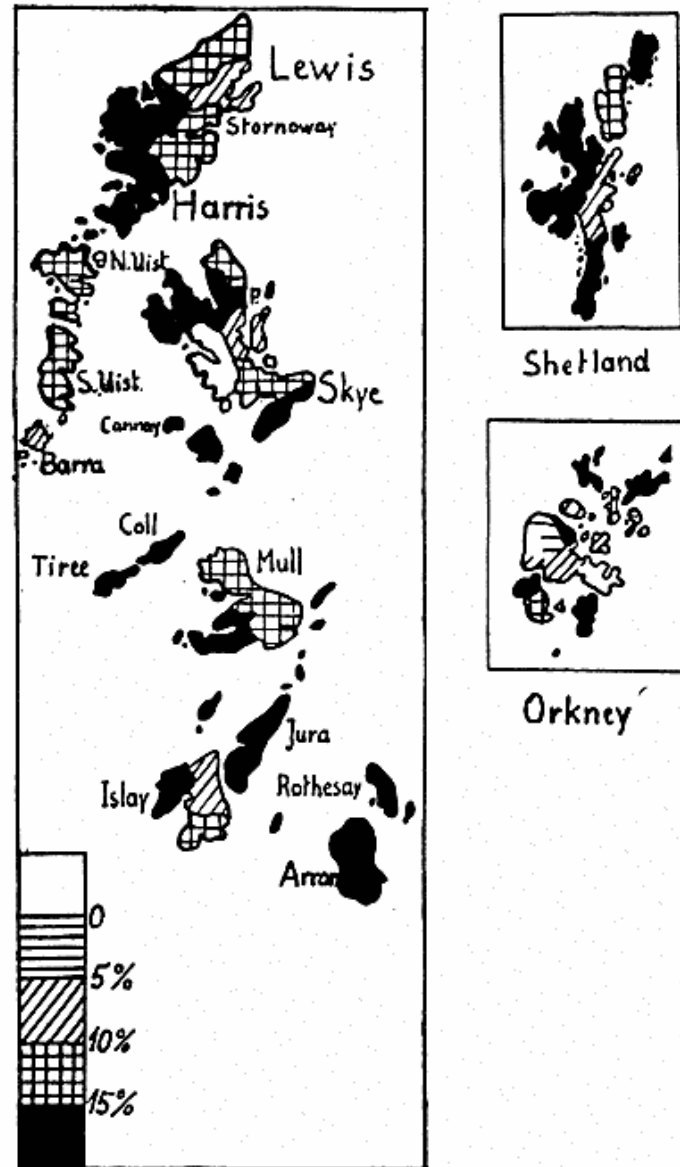

Fig. 1. Befolkningens aftagen 1921—31. Hvidt: Forøgelse (paa grund af vejarbejder og derfor kun midlertidig). (Delvis efter O'Dell).
The decline of population 1921—31. White: Rise.

neste, som der kunde skaffes brød til ved at lade dem dyrke jorden.

Efter en opstand i 1745 blev Georg den Andens regering den lovlige myndighed; høvdinge og lensherrer var derefter kun nominelle

herrer, og deres interesse vendte sig derfor fra antallet af krigere til opdyrkning af jorden til egen fordel. Den størst mulige befolkning var nu ikke længere en fordel, men en byrde. Til at begynde med tog de en lejeafgift af faareavlere, som var $1\frac{1}{2}$ gang saa høj pr. acre som den, de tog for jord til agerbrug, nemlig 6 pence. Det fremmede ikke den i forvejen ret ringe betydning af faareavl. Senere forsøgte de at plante skove (træerne blev dog ikke ret store) og leje dem ud til jagtbrug; saa kunde de faa en hel shilling pr. acre i aarlig leje. Da uldpriserne samtidig faldt stærkt, maatte mangan faareavler drage forarmet bort, fordi han ikke kunde betale lejestigningen, og hvis det ikke gik hurtigt nok, havde man to midler til at hjælpe ham dertil, enten ved ganske simpelt at *jage* ham bort eller anvende politisk forvisning under foregivende af, at den paagældende havde været impliceret i Jacobiteroprøret. Den skotske fattiglov af 1845 medførte, at "the landlords" maatte betale 7—8 gange saa meget til de fattige, som de gennemsnitligt plejede, mens det var frivilligt; de fandt det derfor billigere at hjælpe dem til at udvandre. Mange af de uddrevne familier emigrerede til kolonierne, f. ex. Canada, men et stort antal modtog lensherrernes tilbud om at blive crofters paa smaastykker langs kysten. Disse „udrensninger“ begyndte omkring 1780 og fortsatte i over 100 aar, indtil regeringen, efter at "the crofters' commission"s betænkning var udsendt i 1884, forbød dem og gav crofterne uopsigelighed, mens de hidtil havde været aarslejere uden ret til kompensation for de forbedringer, der blev gjort ved at bringe et stykke land under kultur, og trods det, at de maatte bygge deres hus selv. Man kan derfor ikke undre sig over, at de lige til vore dage maatte vedblive at bo i den type huse, som kaldtes "Black Houses". som det kun koster omkring 10 £, et par hundrede kr., at opføre.

Jorden ejes, som det er almindeligt paa de britiske øer, gennemgaaende af fjerntboende rigmænd, som navnlig er interesseret i, at forpagtningsafgifterne bliver betalt. Afgifternes størrelse kontrolleres nu af "the crofters' commission". Saalænge den godkendte sum udredes, er forpagteren og hans børn sikrede mod at blive berøvet forpagtningen.

Da folk blev fordrevet fra øernes indre og dynget sammen langs kysterne, søgte de at skabe sig en existens dels paa basis af fiskeri, dels ved at brænde tang (*Laminaria digitata* og *L. hyperborea*) til „kelp“, tangaske, der anvendtes til soda-, sæbe- og glasfremstilling, senere desuden til jodfremstilling. Kelpbrændingen begyndte 1696; den mødte først modstand, fordi man derved berøvede landet gødning og formindskede betingelserne for fiskeyngelen. Det viste sig

dog senere at være en stor rigdomskilde. 1800—1810 var mindst 15 tus. mennesker paa Hebriderne beskæftiget med at udvinde over 5 tus. tons kelp aarligt til en gennemsnitspris af 16 £ pr. ton, altsaa til mindst 80 tus. £ eller 5 gange lejen af al udlejet jord paa Hebriderne, 30 tus. acres. Produktionsomkostningerne var ca. 5 £ pr. ton. Da produktionen var paa sit højeste (omkring slutningen af det 18. aarhundrede), blev der aarligt produceret 20 tus. tons til en pris af 27 £ pr. ton. Desuden var whiskybrændingen en god forretning: af 2 hl byg, som kunde importeres for 20—30 sh., kunde der brændes et anker whisky til 10 £ eller nok til at bygge et hus for.

Forretningen med jodudvindingen svigtede med opdagelsen af jodsalte i Sydamerika, der fik prisen til pludselig at falde, f. ex. 1822 til 2 £ pr. ton kelp. Produktionen er nu saa godt som forsvundet.

Whiskybrændingen blev forbudt ved lov (hjemmebrænderne drak i øvrigt det meste selv), og da det skotske fiskeri mistede sit marked i Rusland, og trawlen blev taget i brug, blev fiskeriet urentabelt i de smaa fiskeribyer; kun Stornoway forblev en virkelig fiskeriby, selv om der ogsaa endnu drives lidt erhvervsfiskeri fra Rothesay og Barra.

Da disse tre indkomstmuligheder svigtede, blev crofterne afhængige af jordens frembringelser alene, og de havde aldrig lært moderne landbrugsmetoder at kende.

En croft paa Hebriderne har i gennemsnit 4—6 acres dyrkelig jord (i nogle egne gennemsnitlig 2, andre steder indtil 10 acres) plus andel i fælles faaregræsgange og tørveskær svarende til 80 acres højmosé. Bedriften er saaledes gennemgaaende for stor til at tillade crofteren at forlade sit hjem for længere perioder, som f. ex. erhvervsfiskeri under de nuværende forhold vilde kræve, og for lille til alene at give nok til opholdet for en familie. Det dyrkelige areal er saa lille, at man i almindelighed kun dyrker kartofler og byg eller havre i skifte, og det nedsætter naturligvis udbyttet pr. arealenhed. Dertil kommer fremgangen i almindelig oplysning, som naturligvis forøger utilfredsheden med de daarlige kaar og dermed den frivillige udvandring til de skotske byer og til kolonierne. Det er jo en almindelig regel i vore dage, at landbefolkningen aftager og bybefolkningen tiltager. Men paa Hebriderne er der ingen storbyer (i Stornoway bor ca. 6 % af øernes befolkning, i Tórshavn ca. 14 % af Færøernes), og paa den maade kommer den nævnte befolkningsbevægelse til navnlig at gaa ud over fjerne ødistrikter som Hebriderne.

Endelig maa dyrkningsmulighederne være formindsket, hvis min

teori om den større fuglighed i nutiden er rigtig; det er da ogsaa et faktum, at dyrket land for Skotland som helhed har været og stadig er i aftagende til fordel for græsgange. 1937 laa f. ex. 1397 tus. acres med permanent græs, og 2992 tus. acres blev opdyrket, medens de tilsvarende tal for 1938 var 1408 tus. og 2984 tus. acres. Her spiller dog maaske ogsaa andre faktorer ind.

Et af de mest paatrængende problemer i øjeblikket er vel transportspørgsmaalet. Folk maa her betale 10—20 % mere for varerne end i Lavskotland og modtager tilsvarende mindre for alt, hvad de sælger. Det kan nævnes, at beboerne paa øgruppen St. Kilda for nogle aar siden bad om at maatte blive besøgt 2 gange om aaret i stedet for een, men det lykkedes dem ikke at faa det gennemført, og nu bor der ikke et menneske mere (1885 boede der 110 mennesker, hvorefter antallet gik ned til 36, der 30. august 1930 efter eget ønske blev flyttet samlet til Skotland), og det er i øjeblikket dyrere at transportere en last jern fra Glasgow til Harris end til Australien, idet nøjagtig 50 % af jernets værdi lægges paa i transportomkostninger. Den hurtigste forbindelse (Stornoway—Kyle of Lochalsh) tager 7 timer, men den kommercielle vej gaar over Glasgow, 18 timer borte ifølge køreplanen. Hovedforbindelsen gaar imidlertid til søs fra Glasgow paa ca. 80 timer. Jernbaner og kanaler findes ikke, og landevejene er meget daarlige. De befares især af meget gamle rutebiler.

Erhvervsforhold i nutiden.

Landbruget er altsaa Hebridernes vigtigste erhverv. Paa Skye er 53 % af mændene og 23 % af kvinderne direkte beskæftiget dermed, paa Lewis er over 45 % af de arbejdende mænd crofters eller hjælpere alene, 70 % er beskæftiget med landbrug og fiskeri (Stornoway ligger paa Lewis).

For saa vidt som jordbundens frugtbarhed lader sig bedømme af indholdet af plantenæringsstoffer og i det hele taget paa grundlag af kemisk analyse, maa størstedelen af de dyrkede arealer betegnes som frugtbare, nogle steder endog *meget* frugtbare. Men jordens ydeevne afhænger jo ikke af tilstedeværelsen af tilstrækkelig plantenæring alene, men lige saa meget af jordens „kulturtilstand“, der i forbindelse med klimaet er bestemmende for, i hvilken udstrækning de kemiske, fysiske og mikrobiologiske processer i jorden foregaar, idet de forhaandenværende næringsstoffer gennem disse processer bringes i en for planterne tilgængelig form.

Enkelte steder har man gennem aarhundrederne skaaret saa megen tørv, at moræneleret ligger fuldstændig nøgent („skinned

land“), og paa grund af klimaet bliver moræne, der er udsat for regn, hurtigt udvasket for næringsstoffer; undertiden ligger saadanne omraader komplet vegetationsløse. Men bortset fra de sandede kystomraader har *al* dyrket jord tidligere været højmosé. Maa-ske er de sandede omraader en medvirkende aarsag til, at selv før befolkningen blev jaget væk fra det indre af øerne, fandtes den tætteste bebyggelse langs kysten, som var lettest tilgængelig for den første opdyrkning; desuden var her jo den letteste adgang til skalsand, til tang som gødning og som tilskud til foder for køer og faar, og dræningsarbejdet var lettere end i indlandet. Endelig er nedbøren vel mindre ved de lave kyster end i øernes indre. Det er i hvert fald næppe fiskeriet, der er skyld i denne kystbebyggelse, da man i almindelighed kan sige, at beboernes ønske er at leve

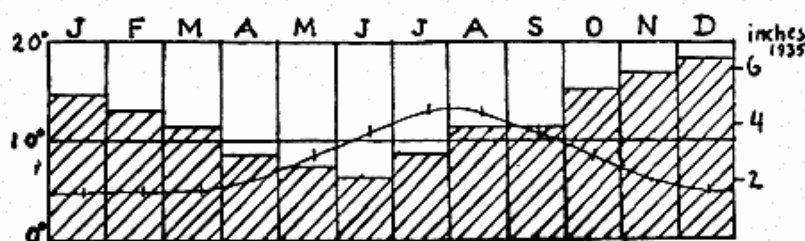

Fig. 2. Hydrotermfigur for Stornoway (efter Geddes). Søjlerne angiver nedbørsmængden, kurven temperaturen (C). 0,3937 inches = 1 cm. Denne hydrotermfigur er ikke helt typisk for Hebriderne, da Stornoway ligger saa lavt og saa østligt.

The columns show the precipitation, the curve shows the temperature in Celsius degrees (Stornoway).

udelukkende af landet; det er altsaa først og fremmest et landbrugssamfund. Enkelte steder er der da ogsaa crofters, som bor i nogen afstand fra havet, skønt de delvis er fiskere. Fordelingen over de forskellige steder langs kysten skyldes antagelig de forskellige dræningsbetingelser, hvorimod den ikke som paa Færøerne kan have noget at gøre med højdeforholdene. I øvrigt er der bygdebebyggelse som paa Færøerne.

Da nedbøren er størst mod vest, er landbrugsbetingelserne bedst paa den østlige side af øerne, ligesom tilfældet synes at være paa Shetlandsøerne. Kun ca. $\frac{2}{3}$ af de nominelt opdyrkede arealer er i virkeligheden dyrket, idet agrene, der er ca. 4×10 m, er skilt fra hinanden ved afvandingsgrøfter, hvis bredde og dybde afhænger af jordbundens natur. Grøfterne renses hvert 3. aar, og græstørven derfra anvendes til tørv eller lægges i agerens yderkant, hvor den giver græs, der tidligere var det eneste, der blev anvendt til hø de faa steder, det overhovedet blev udnyttet; resten af grøftoprensningen skovles blot op paa ageren. En saadan ager eller "lazy bed"

(gælisk: *feannagan*) er gerne orienteret i retningen syd—nord. Den er vandret og behandles med spade eller "cas chrom", fodplov, med hvilken man kan arbejde ca. $1\frac{1}{2}$ gang saa hurtigt som med spade. For 130 aar siden var cas chromen Hebridernes vigtigste landbrugsredskab.

Hvad spadebehandlingen angaar, vendes og smuldres jorden som ved gravning i en dansk have. Derefter tilsaas den, eller der lægges kartofler. Saa trækker kvinderne en lille harve eller rive over jorden. Saa er jordbehandlingen i almindelighed færdig. Enkelte steder har man dog smaa tromler, lavet af en gammel spand eller lignende, men de bruges som regel ikke, da jorden er saa fugtig, at det ikke er nødvendigt; almindeligere er dog at knuse jordklumperne med en hakke eller et bræt paa en stang, efter at spirerne har vist sig.

Det primitive, lidet effektive afvandingssystem findes kun, hvor jorden er dyrket, og da der altsaa ofte overhovedet ikke er afløb derfra, bliver vandet almindeligvis staaende i grøfterne, hvor der kan vokse indtil 1 m høj iris. Nogen afdræning bort fra hele marksystemet finder ikke sted, skønt det vilde være let at gennemføre.

Hele agerdyrkningen med spade og cas chrom er for en stor del overladt til kvinderne, idet mændene i saa fald alene passer faarene, fisker eller gaar paa vejarbejde eller tørvegravning. Cas chromen anvendes i nutiden vistnok kun paa Harris; paa den mere jævne jord, f. ex. nordøst for Stornoway er der undergrundsdrænet, saa plov kan anvendes der. Skønt det navnlig tidligere kneb med at skaffe træ nok til redskaber, har flere crofters aldrig en plov i fællesskab, men udlejning af plov og hest er ikke sjælden. Undertiden anvendes køer til trækraft. Hvor croften er for lille eller for stenet, eller hvor man ikke kan laane nogen plov, anvender man spade. Ny jord brydes altid som "lazy beds", især af hensyn til dræning. Markerne er ikke opdelt i smaastykker som paa Færøerne (se Geografisk Tidsskrift nr. 1, 1938), og det er jo i det hele taget lettere at opdyrke samlede omraader her end paa Færøerne, da Hebriderne ikke har deres stenmyriader.

Kun ca. 50 tus. acres eller 20 tus. ha er opdyrket, d. v. s. rundt regnet 2,6 % af øernes samlede areal.

Gennemsnitlig dyrkes paa en croft 1—2 acres havre, $\frac{3}{4}$ —1 acre byg (paa de ydre Hebrider kun ca. $\frac{1}{4}$ acre), $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ med kartofler (paa de ydre Hebrider omtrent lige saa meget som med havre) og en ganske lille smule turnips og kløver (paa de indre Hebrider dog ialt ca. $1\frac{1}{2}$ tus. acres). Til hø, der endnu for 10 aar siden ingen betydning havde paa Hebriderne (i stærk modsætning til Fær-

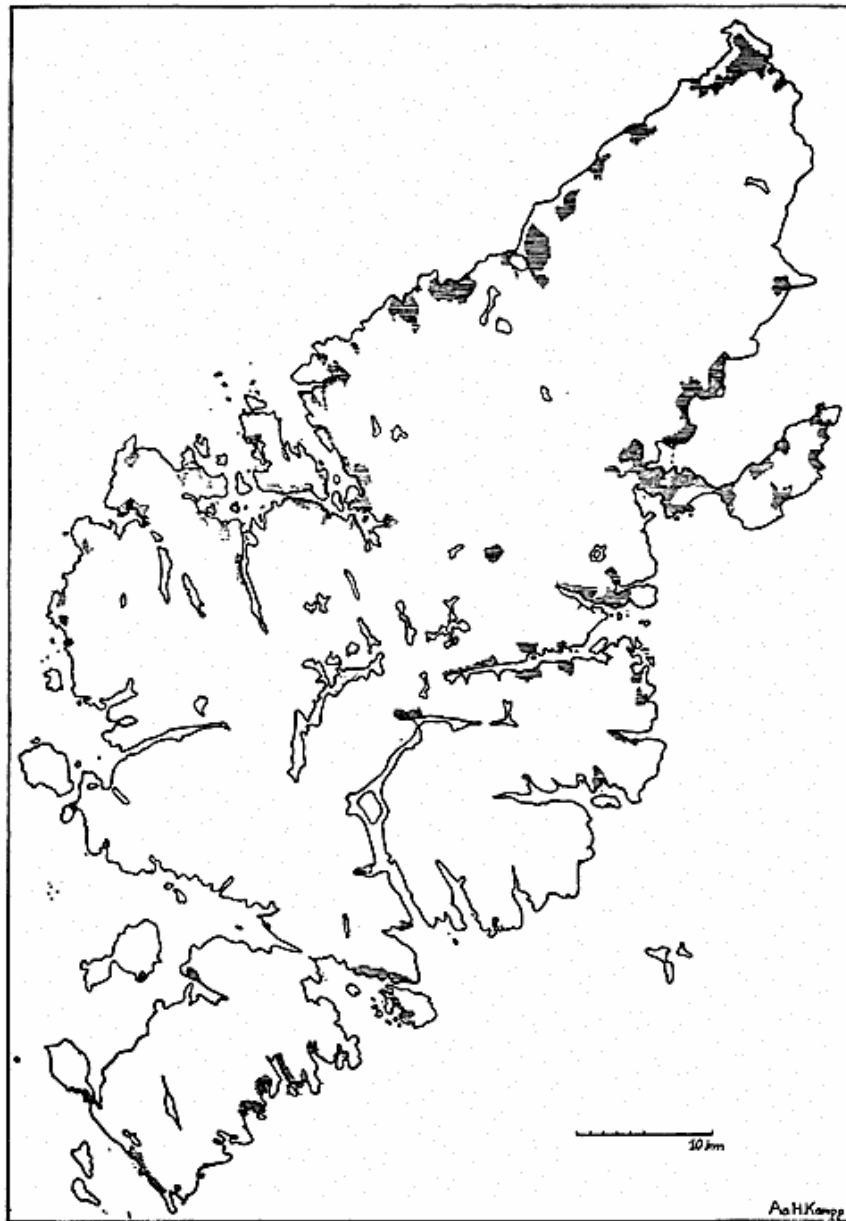

Fig. 3. Lewis og Harris. Skraveringen viser det opdyrkede land. Udarbejdet efter Hardy & Geddes: "Vegetation of Lewis and Harris", i A. Geddes: "Lewis". Scott. Geog. Mag., 4, 1936. Øens Størrelse er 400,000 acres; deraf er 275,000 bjerg og hede, anvendeligt til græsning, 125,000 fuldstændigt øde. Men kun 200,000 acres er lejet ud, og hvad der er opdyrket eller med permanent græs er knap 20,000 acres, altsaa under 5 0/0, hvoraf ca. halvdelen er opdyrket, d. v. s. procentvis mindre end paa Færøerne.

Ruled: Tilled ground in Lewis-Harris.

ørne), anvendes nu $\frac{1}{2}$ —1 acre; det høstes med le, mens den smule, der før blev mejet paa agerkanterne, blev og bliver taget med segl eller kniv. Paa grund af manglende solskin er høet vanskeligt at faa tørt. Efter danske undersøgelser paa Grønland, Island og Fær-

øerne synes det i øvrigt, som om der skal anvendes større gødningsmængder i nordlige lande end ellers for at faa en god høst. Paa Lewis dyrkes mindre end 600 acres ialt med turnips og hø tilsammen, og det drejer sig navnlig om de større brug. En af grundene til høstens ringe betydning er maaske denne: man afgræsser altid marken, før den faar lov at vokse til høslæt; som følge deraf kan hø af saaet græs ikke høstes før sidst i september eller midt i oktober, den regnrige tid, hvor man ikke kan vente et helt døgn tørvejr igen før i marts. Tit gaar det meste derfor tabt, og resten er ikke meget værd. En anden grund til den ringe hømængde er den mærkelige idé, befolkningen har haft, at faarene ikke vilde æde hø. Det maa vist siges at være karakteristisk for befolkningen, at den først nu har opdaget, at faar kan æde hø. Som paa alle andre omraader er de indre Hebrider her forud for de ydre; arealerne med saaet græs til hø er henholdsvis 8 tus. og 1 tus. acres.

Hvor jorden spade- eller *cas chrom*-behandles, er der gerne regelmæssigt sædskifte mellem kartofler og byg eller, hvis der dyrkes havre: 1) kartofler, 2) byg, 3) havre, 4) kartofler. Der kan nu²⁾ spores en tendens til, at byggen er ved at gaa ud af sædskiftet, som saa er: 1) kartofler, 2) havre, 3) havre, 4) kartofler. De steder, hvor der dyrkes græs og kløver (højest 1 af 10) er rotationen kartofler, havre med græsfrø, græs, græs (græs), kartofler. I nyopdyrket jord avles i reglen kartofler det første aar. Næste aar pløjes eller harves jorden skødesløst eller harves blot, før der saas. Ukrudt faar lov at vokse, som det bedst kan. Naar første aars korn er høstet, er agerens sider faldet i grøften og hæmmer vandafløbet. Uden nogen forudbehandling saas nu et eller flere aar i træk, alt efter jordens godhed eller, efter sidstnævnte rotationsfølge, græsset vokser urørt. Tidligere dyrkede man et aar rug, naar jorden ikke vilde give mere havre, hvorefter den fik lov at springe i græs (der mange steder efterhaanden gik over til sphagnum) og hvile en aar-række. Grøfterne var nu den frugtbareste del, da den bedste jord var skyllet derned, og der voksede til overflod navnlig forskellige *juncus*-arter. Efter 5—6 aars forløb begyndte man forfra paa samme maade. I almindelighed blev kun kartoflerne gødet, den efterfølgende afgrøde kun med kartoffeltoppe. Praksis er endnu omtrent den samme, blot pløjes (eller graves) lidt tiere, grøfterne renses som nævnt hvert 3. aar, og kornet gødes gerne.

Skønt der er fugtigst mod vest er det (i hvert fald paa de ydre

²⁾ Ifølge mundtlige oplysninger fra Mr. Mc. Leod, Dept. of Agriculture, Stornoway.

Hebrider) mod øst, der dyrkes mest *havre*, maaske fordi landbruget der er videst fremskredet. Ved Tarbert (Harris) dyrkes f. ex. slet ikke havre (endnu?). Men paa Hebriderne som Helhed anvendes rundt regnet halvdelen af den dyrkede jord til havre. Kun lidt af den avlede havrekærne anvendes nu til mel til havrekager, men der indføres en del havremel, og havrekager er stadig en almindelig spise. Tidligere blev disse kager bagt paa den maade, at man kastede aksene paa en ren arne, hvorefter der blev tændt ild i dem. Naar ilden gik ud, blev kærnerne knust, blandet med vand og salt

Λα. K. H. fot. 1938.

Fig. 4. To "lazy beds" med byg „nok“ til en ko. Tarbert (Harris).
"Lazy beds" in Harris.

og bagt til kager, der smagte stærkt af tørv. Nu bages efter mere moderne principper. Havre høstes i september.

Det vigtigste brødkorn er i nutiden hvede, der altsammen indføres fra England og Canada. Hvede dyrkes overhovedet ikke mere, vel nok paa grund af manglende solskin, der i det hele taget er en stærkt begrænsende faktor for landbruget paa Hebriderne. At det har været dyrket før, omend kun i ringe udstrækning, *kan* tyde paa klimaets tiltagende fugtighed. I samme retning peger havrens forøgelse paa bekostning af byggen.

Af *byg* indføres der ikke meget, idet crofterne i almindelighed dyrker nok til deres faa køer og til tækkehalm (paa ialt 4000 acres). En del af kærnen gaar dog til ulovlig hjemmebrænding af whisky, men meget lidt til øl. For et aarhundrede siden spiste 90 % af befolkningen paa de ydre Hebrider intet andet brød end bygbrød. Melet blev blot blandet med vand og lidt salt og bagt til kager. Man bagte gerne to gange om dagen, da kun de nybagte kager smagte

godt. Bygavlen er især gaaet tilbage paa den store ø Skye, hvor landbruget er videst fremskredet; 1929 var øens samlede bygareal 2 acres. Paa Harris dyrkes omtrent halvdelen af Hebridernes byg i nutiden.

Hvor man ikke bruger maskiner, høstes afgrøden ved at blive trukket op med haanden (dels for at aksene bedre kan eftermodnes, dels for at straaet kan blive saa langt som muligt og dermed bedre til tækning), hvorefter aksene skæres af med en kniv, eller ved at hugges af med segl. Lige saa almindeligt er det dog, at

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 5. Byg paa "lazy beds". Selv i marken foroven til højre var saa fugtigt, at der straks stod Vand i et Hul, man traadte med en skohæl.

Barley in "lazy beds" in two storeys.

aksene skæres eller trækkes af først, og straaet *derefter* trækkes op. Det almindeligste er nu, at de afskaarne aks hober op paa en ovn (beskrevet i Geografisk Tidsskrift, hefte 2, 1938) for at tørres, hvorefter de tærskes med plejl paa jorden ved siden af ovnen, et enkelt sted paa Lewis dog paa maskine paa landsbyens mølle.

Omkring 1800 dyrkedes flere forskellige afgrøder end nu: en smule hvede og en del rug, det sidste navnlig paa sandjord og paa udpint jord, hvor det gav nogle faa fold paa steder, hvor intet andet korn kunde vokse. Desuden ganske smaa mængder hamp ialt 4—5 steder, og hør, der dog ved den tid kun havde betydning til de enkelte farmes forsyning bortset fra øen Islay, hvor den dyrkedes til export, ligesom det har været tilfældet paa store dele af Hebriderne paa et tidligere tidspunkt, da der var et hørspinderi i Stornoway.

Kartofler er den vigtigste af alle afgrøder (paa Færøerne den

vigtigste næst efter hø), og de fleste steder dyrkes mere end nok til befolkningen egen forsyning, der svarer til $\frac{1}{5}$ af deres hele ernæring. Arealet udgør dog kun ca. 8 tus. acres med over 5 tus. paa Long Island. Undertiden exporteres en del af overskuddet, der enkelte steder til tider kan være meget stort. Reglen er dog, at kørne æder dem, der bliver tilovers, naar køkkenet har faaet sin part, eller hønsene faar en del af dem; faarene faar de mindste. Kartoflerne lægges enten: 1) mens jorden graves eller pløjes: de lægges f. ex. i en cas chrom-fure, og smuldret jord lægges over

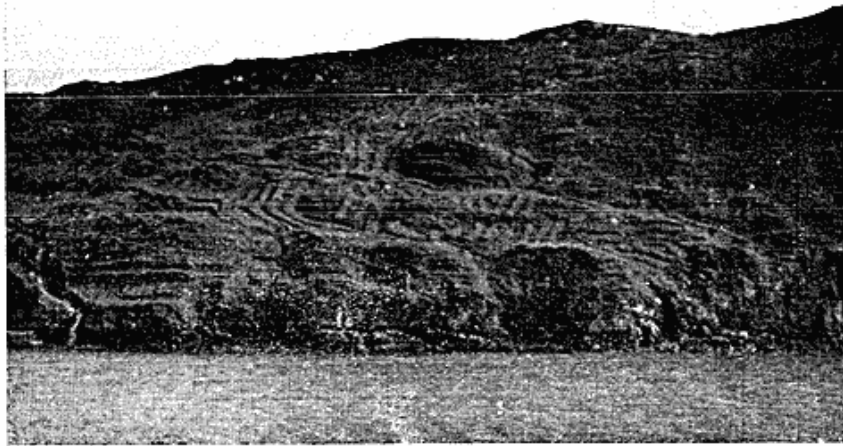

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 6. Forrest „lady beds”. Bag disse er fornylig skaaret tørv. Bag Bugten Byen Tarbert (Harris) og lavbevoksede gnejsklipper.
In front „lazy beds”, then peat. Behind the bay the village Tarbert (Harris) and gneissic rock covered by lichen.

hver kartoffel med en hakke, 2) man skræller jorden af i stedet for at grave den, lægger kartoflerne og lægger jorden tilbage, hvorefter den smuldres, 3) kartoflerne lægges paa gødning i grønsværen, hvorefter jorden væltes over dem, eller 4) de sættes ikke i rækker, men blot med passende afstand med plantepind: en pind, der skubbes ned med foden ved hjælp af en tværpind; hullerne fyldtes bagefter med en trærive. I stedet for hypning lægger man tang op om dem. Paa udsatte steder kan storm fuldstændigt ødelægge toppene. Naar kartoflerne tages op sidst i oktober, løsnes jorden med en spade, cas chrom eller plov, før de samles op med haanden. Til læggekartofler udvælges de bedste, der nedkules vinteren over, hvorefter de skæres i 3 à 4 stykker, før de lægges. Resten af kartoflerne gemmes, i almindelighed under sengen. Hebridernes agerjord er naturligvis meget sur, men adgangen til kalk

er ret god. For de indre Hebriders vedkommende findes der navnlig kalk nær Broadford paa Skye og paa den nærliggende Paabay, paa de ydre findes skalsand med 25 % kalciumkarbonat i store mængder paa halvøen I (Eye) paa Lewis. Det bruges dog ikke meget endnu, og der, hvor det anvendes, overdrives det ofte, saa det gør mere skade end gavn. Fra gammel tid gødes med tang (forskellige arter af *Fucus*) (flere tangarter anvendes ogsaa til kvæg- og menneskeføde), foruden den smule gødning, der i vinterens løb ophobes i kostalden, og som paa grund af det daarlige foder ikke skal være

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 7. Forladt landsby (gamle agre sprunget i mos: *Spagnum*, *Rhacomitrium* og *Polytrichum* sp.) ved West Loch Tarbert. Spor af husrester fandtes ikke; de er formodentlig overvokset af mos.

Village left by the inhabitants near West Loch Tarbert.

særlig værdifuld, samt gammelt tag fra „Black Houses“ (se *Geografisk Tidsskrift* 2, 1938). Dette sidste er meget værdifuldt gødning, i hvert fald halmen fra husets kostaldende, fordi den altid fugtige byghalm, især rødderne, i aarets løb absorberer store mængder af ammoniak, og ammoniak skal især være en god „plantestimulans“ paa steder, hvor vækstsæsonen er kort.

(Tang blev før kunstgødningens tid almindeligt anvendt som gødning i alle landbrugslande med adgang til havet (August F. Schmidt: *Møddinger og Gødskning, et Stykke dansk Bondehistorie, Tidsskrift for Landøkonomi*, 9 ff., 1939)).

I de sidste aar anvendes lidt kunstgødning hist og her. I 1938 gav den britiske regering enhver Landmand paa de britiske øer halvdelen af betalingen for den kalk, han anvendte til sin jord, og $\frac{1}{4}$

af betalingen for Thomasfosfat, men tilbudet blev ikke meget benyttet paa Hebriderne.

Canadieren T. B. Macaulay, sønnesøn af en emigreret crofter fra Lewis, finansierede i 1929 en forsøgsstation paa Lewis med det hovedformaal at forvandle højmoserne til ager og navnlig græsning ved afvanding og gødningsforsøg, altsaa paa linie med den danske forsøgsstation i Store Vildmose. Endnu har man ikke i særlig grad haft heldet med sig, selv om man har faaet græs til at gro nogle steder, hvor der før voksede mos, scirpus og lyng.

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 8. Et stykke af fig. 7 paa nært hold. I de gamle grøfter vokser *Juncus effusus*.

A part of fig. 7 at close quarters.

Husdyrbruget er som paa Færøerne den vigtigste del af landbruget, og ligesom der spiller *faareavlen* nu den altovervejende rolle. Fund i forhistoriske bopladser viser, at faarehold, spinding og vævning er meget gamle paa øerne. Faareavlen var dog omkring 1800 endnu ikke af særlig stor betydning ret mange steder. Man havde de fleste steder kun nogle faa individer, nok til at forsyne sig selv med uld. Stordriften i faareavlen er altsaa af ret ny dato. Der er nu ca. 400 tus. faar paa Hebriderne, hvoraf de 140 tus. findes paa Long Island.

Faarene gaar ude paa fællesgræsgange (fjeldet eller mosen) aaret rundt. Som paa Shetlandsøerne, men modsat Færøerne, er faarene særeje; de mærkes i øret. De holdes i almindelighed samlede i flokke og drives i to sommermaaneder til bjerggræsgange ledsaget af hyrder, der bor i smaa jordhytter, der er endnu primitive end "Black Houses".

Ulden klippes af med saks i juli maaned. Som bekendt *trækkes* ulden af i fældetiden paa Færøerne; det giver naturligvis længere uld, men det er en anden race, der anvendes paa Hebriderne; den fælder dels for uregelmæssigt og dels saa sent paa aaret, at en del faar sikkert vilde frýse ihjel, hvis man ventede med at trække ulden af dem, til den sad løs.

Faarene er nu næsten alle af samme race, "the blackfaced": hviduldet, med sort hoved og sorte ben, baade han og hun med krummede horn; kun ganske faa promille er sortuldede. Det er en

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 9. Rygge og furer ved Butt of Lewis. Saadanne striber findes mange steder paa Hebriderne, med længderetningen i terrænets hældningsretning. Efter Curwens mening stammer de fra slutningen af 18. aarh. og har tjent til afvanding, maaske for at give bedre græs, og er opstaaet ved, at man med cas. chrom hvert aar har vendt græstørven bort fra fure mod rygning; efter Macdonald og ifølge befolkningens egen mening er det aarhundredgamle kornagre Beboerne har den opfattelse, at de har faaet denne form ved, at grøfteoprensningen stadig er lagt ind paa midten, ifølge Macdonald skyldes formen, at agerens sider er skredet ned i grøften.

Ridges and furrows at Butt of Lewis.

race, der for ca. 150 aar siden er indført fra Sydskotland; den er nu saa gammel paa de ydre Hebrider, at den er meget forskellig fra den tilsvarende i Skotland: den er mindre, mere finuldet og har længere ben.

De 400 faar, der indtil 1928 levede paa St. Kilda, var de sidste rester af den oprindelige faarerace, der for 130 aar siden var almindeligere end alle andre racer tilsammen. Den kaldtes „den danske race“ (alle de nordiske vikinger betegnedes som danske) og er antagelig indført af vikinger i 8.--9. aarhundrede. Det er, saa

vidt det kan ses, en race, der er nær beslægtet eller maaske identisk med den oprindelige færøske, der blev udryddet paa Lille Dimon i 1866. De var saa vilde, at man gerne skød dem i stedet for at fange dem. Ulden blev *trukket* af disse faar, hvis den sad løs; ellers blev den skaaret af med kniv. Det var sikkert Europas mindste faareraace. Dyrene var tynde, slanke og i almindelighed med lige horn. Hoved og ben var hvide, halen meget kort og ulden i forskellige farver: blaagraa, brun eller mørkt rødbrun, og undertiden mødtes alle disse farver i samme dyrs pels. De vejede ca. 20 engelske pund (9 kg), ulden $\frac{1}{2}$ —1 pund.

Aa. H. K. fot. 1938.

Fig. 10. Fisken pakkes i Stornoway.
Fish being packed at Stornoway.

Den "blackfaced" races individer vejer mindst 3 gange saa meget som de oprindelige, ulden 4 gange saa meget eller lidt mere end den nuværende færøske races. Racen er lige saa haardfør som den oprindelige. Den finuldede Cheviot-race, der indførtes samtidig med "the blackfaced", viste sig ikke at være haardfør nok for disse egne, især kneb det for lammene, som var næsten uden uld, saa denne race er nu forsvundet. I den „danske“ faareraaces tid maatte Hebriderne importere uld fra Skotland.

En crofter har nu gennemgaaende 12—100 faar; i almindelighed kan han i praksis holde saa mange, han har lyst til, selv om han teoretisk kun har ret til et bestemt antal, fastsat af landsbyens raad. Paa Skye f. eks. regnes gennemsnitlig 3 faar pr. acre fjeld, hede og mose.

Bortset fra de smaa kartofler faar faarene kun det græs, de selv kan finde, aldrig hø eller turnips. Det hører til sjældenhederne, at

nogen faar gaar til i snevejr eller kulde, og de er ikke udsat for at blæse i havet som paa Færøerne. Derimod dør tusinder af sult om vinteren, da de ikke faar h , men ofte maa klare sig med tang, siv

Fig. 11. Cas chrom i brug. Manden gaar baglæns.
Skye crofter using the cas chrom. (H. B. Curwen fot.).

eller lyng, der ikke som paa Shetlandsøerne brændes af for altid at have nye, friske Skud. Kun enkelte lam omkommer ved, at faarene l mmer for tidligt, nemlig i begyndelsen af april, hvor der endnu er mulighed for snestorm. Iktesyge kendes, men giver aldrig tab paa over 5 % af en enkelt mands faarejord.

Faarene er ikke „vilde“ som paa Færøerne; de gaar som nævnt ofte i flokke og færdes ikke sjældent tæt omkring husene, hvor børn og hunde holder dem bort fra agrene, med mindre disse er indhegnet. Hegn er ikke almindelige alle steder og tit ikke stensætninger, men stolper med net eller traadhegn, altsaa ret nye. Dette staar maaske i forbindelse med, at stordriften i faareavlen er forholdsvis ny, og er maaske paa den anden side en af grundene til, at der indtil for en halv snes aar siden ikke blev saaet græs til hø, medens dette var tilfældet før faareavlen blev stordrift (første gang paa Hebriderne 1761, første gang paa de britiske øer 1708; omkring aar 1800 var der ca. 500 acres paa Hebriderne). J. Macdonald, der opholdt sig nogle aar paa Hebriderne omkring 1800 beretter, at der dengang fandtes forholdsvis faa stensænkninger og tilføjer, at det heller ikke vilde nytte stort, da befolkningen næppe vilde gøre sig den ulejlighed at gaa gennem leddene (endsige lukke disse efter sig), men vilde bryde hegnet ned paa det sted, hvor det passede dem at gaa over. Som bevis herpaa anfører han eksempler paa en saadan fremgangsmaade over for tilstedeværende hegn.

Faarene malkes aldrig, og det vides ikke, om det tidligere har været tilfældet, men det er vel tvivlsomt. En rationel udvælgelse finder ikke sted; modsat paa Shetlands- og tildels Færøerne foregaar parringen uden kontrol af nogen art.

Flertallet af *køerne* kan ikke rejse sig ved egen hjælp i maj, naar de skal drives paa græs. Men efter to maaneders græsning er de fede. Man sørger for, at de ikke græsser samme sted hver dag, for at græsset ikke skal naa at sætte frø og blive gammelt, saa de ikke vil æde det. Om vinteren fodres de hovedsagelig med halm, naar de er paa stald, og de faar ogsaa kærnen af den byg samt det meste af den smule hø, der dyrkes. Desuden faar de som før nævnt en del kartofler, ofte i kogt tilstand, fordi der saa er mere forslag i dem. Man forstaar i det hele taget vanskeligt, hvordan dyr og mennesker existerede paa Hebriderne før kartoflernes indførelse, med mindre klimaet dengang var mere tørt end nu. Der er ca. 50 tus. køer paa Hebriderne, fordelt med knap halvdelen paa de ydre, godt halvdelen paa de indre. Hver mand har gerne 1—3 køer og et lidt større antal kalve og kvier. Der opdrættes ikke ungvæg til opfedning andre steder som f. eks. paa Shetlandsøerne, skønt de geografiske betingelser derfor synes ens. Før faareavl blev drevet i større maalestok, holdt man adskilligt flere køer end nu, og $\frac{1}{5}$ af køerne exporteredes aarligt til Storbritanien. Kostalden er i „Black Houses“ den ene ende af beboelseshuset, ufuldstændigt eller slet ikke adskilt fra menneskets opholdssted, og det er klart, at køerne

om vinteren behøver mindre foder, naar kostalden opvarmes af ilden fra beboelseshuset, eller udtrykt efter hebridiske forhold: de sulter vanskeligere ihjel, end hvis staldrummet var bygget et andet sted end beboelsesrummet.

Naar man ikke kan skaffe mælk til de smaa kalve, faar de „hø-te“. Bortset fra Lewis er det i reglen skotsk højlandskvæg, man holder: med enormt lange horn og stridt haar. De er billige at holde, men giver til gengæld kun lidt mælk. Stornoway forsynes med mælk fra Aberdeens mejerier.

Tidligere, da det kneb med at skaffe træ nok til tømmer til hus-tage, byggede man husene mindre og havde derfor ikke altid plads til køerne indendørs; det var derfor ikke sjældent, at tusinder af køer omkom i løbet af en vinter. Hovedårsagen var dog nok det manglende vinterfoder, da mange døde ogsaa indendørs. Som surrogater anvendtes tang, lyng, siv o. s. v., som de normalt ikke vilde finde paa at æde.

Nogle steder er lidt grønsvær omkring husene indhegnet til brug for malkekøer og kvier om foråret. Macdonald oplyser, at der sjældent (!) døde over $\frac{1}{8}$ af køerne paa en enkelt vinter; men paa hans tid gik de fleste køer ude hele aaret.

Der er kun faa heste, ca. 6 tus. (skotske højlandsponyer). Hvor jorden er undergrundsdrænet, holdes nogle flere end ellers, men der er færre end tidligere, fordi der nu anvendes motorplov og biler, og som nævnt anvendes køer til trækraft ikke sjældent. Paa de ydre Hebrider, navnlig paa Uist, er der ogsaa en del heste. Paa Harris bruges heste næsten kun som ridedyr, bl. a. til jagt, idet der højst findes 2 plove, men ca. 2000 heste paa Harris. Ogsaa for hestenes vedkommende døde mange før i tiden af sult om vinteren, især paa Long Island. De løber nemlig løse omkring hele aaret, undtagen mens de arbejder; ofte er de vanskelige at finde og endnu vanskeligere at fange. $\frac{3}{4}$ af alle heste anvendes mest til bæré-transport.

Næsten hver crofter har høns, men kun nogle faa stykker. Paa Macaulays forsøgsstation er 160 høns, men kun ganske enkelte crofters er hønseavlere i større stil, skønt forholdene egner sig udmærket dertil, og der paa Storbritannien bruges ca. 6 milliarder æg aarligt, hvoraf godt $\frac{1}{3}$ importeres.

De svin, der er paa forsøgsstationen, er praktisk talt de eneste paa Lewis. Befolkningen har dog ikke noget imod at spise flæsk, men de bryder sig ikke meget om at holde svin, hvad man let forstaar i betragtning af de forhaandenværende boligforhold. Hertil skal dog siges, at alle crofters for 60 aar siden holdt svin, der gik

rundt i stuerne; i stedet for at bygge en særlig stald til dem hørte man saa op med at holde svin. Dertil kommer, at faar og høns æder det meste af produktionen, saa man maatte indføre det meste svinefoder, hvilket under de nuværende forhold betaler sig daarligt. Der findes nu ganske faa svinestalde. For tiden er der kun ca. 700 svin paa Hebriderne, hvoraf over de 650 paa øerne Islay og Mull.

Det nævnte svinehold for 60 aar siden var dog ikke af gammel dato. Macdonald noterer, at der „nu“ holdes adskillige svin paa Hebriderne, efter at den gamle fordom mod svin gradvis er forsvundet.

Indtil omkring 1800 var der jordfællesskab paa Hebriderne. Hver mand fik tildelt et vist antal jordstrimler for tre aar ad gangen, hvorefter inddelingen blev foretaget paany af hensyn til landsbyens skiftende jordbesiddende befolkning. Nu er der af fællesskabet kun faaregræsgangene tilbage samt enkelte steder nogle agre ud mod havet paa sandede, græsbevoksede kyster, hvor man dyrker et lille stykke jord hvert aar, f. ex. med kartofler; næste aar maa man lade det springe i græs igen, da det ellers vilde blæse bort, og der opdyrkes et nyt stykke. Det opdyrkede areal deles i et saadant antal stykker, at hver crofter i den paagældende landsby faar sit.

Den eneste *landbrugsindustri* er tweedindustrien; den er meget gammel paa alle øerne og indgik tidligere som integrerende led i det aarlige arbejde overalt, idet den har den fordel at give bibeskæftigelse til baade mænd og kvinder. Den spiller en stor rolle som bi-erhverv, paa Harris-Lewis især efter 1918. I 1936 tjente 900 arbejdere tilsammen 15 tus. £. Det foregaar paa den maade, at enten renser, farver og spinder de ulden selv, eller ogsaa sker dette paa fabrikker, der saa leverer garnet til crofterne, som i begge tilfælde væver garnet til „Harris-tweed“ og kan tjene op til 4 £ om ugen ved vævning.

Ved hjemmefarvningen koges ulden med lichener, der skræbes af fjeldet. Som bindemiddel anvendes til visse farver menneskeurin. Man gaar dog mere og mere over til at farve ulden paa spinderiene, som i det hele taget aftager stigende mængder af raauld. Som følge af denne industris almindelige udbredelse ser denne fattige befolkning altid velklædt ud.

For 4—500 aar siden begyndte man at dyrke *hør* paa Hebriderne, og i det 18. aarhundrede blev der anlagt et spinderi i Stornoway. Kvaliteten var overordentlig god, men alligevel forsvandt høravlens i begyndelsen af det 19. aarhundrede fra Hebriderne ligesom fra størstedelen af det øvrige Vesteuropa.

Tørv. Da højmose er den fremherskende vegetationstype, og da husene opvarmes aaret rundt (om sommeren ikke alene for varmens skyld, men ogsaa for at jerngenstande, papir, uld o. s. v. inde i huset ikke skal ødelægges af fugt), er det naturligt, at der skæres megen tørv paa Hebriderne. Det er i reglen mandsarbejde at skære tørv, hvortil bruges dels en almindelig spade, dels en speciel tørvespade. Da det altid drejer sig om skæretørv, skal en mand kunne skære tørv nok til en families aarsforbrug paa een dag. Tørven stakkes af mænd og kvinder i fællesskab, men transporteres hjem af kvinderne i flettede kurve, der bæres paa ryggen i et reb hen om overarmene og brystet, mens den paa Færøerne bæres i firkantede tremmekasser i en rem frem over panden, og mest af mænd.

J. Macdonald oplyser, at paa hans tid maatte man paa nogle tæt befolkede øer brænde heste- og kogødning for at faa brændsel nok. Det skyldes formodentlig dels en uøkonomisk tørveskæringsmetode uden afdræning, saa man ikke kunde udnytte de dybere liggende lag, dels manglen paa fremkommelige veje. Iøvrigt har dyregødning været anvendt som brændsel adskillige steder i Vesteuropa, hvor der ellers var brændsel nok; paa Island kendes det endnu („Faaretørv“).

Jeg kunde tænke mig, at tørv kunde udnyttes til elektricitetsfremstilling paa stedet, og jorden under tørven (eller maaske snarere det øverste af underlaget plus det nederste af tørven) vilde iøvrigt egne sig bedre til opdyrkning end selve mosen.

En tid fremstillede man olie af tørv, men det betaler sig ikke med de nuværende priser.

Som et eksempel paa befolkningens næsten ubegrænsede konservatisme kan nævnes, at man paa St. Kilda altid skar den gode grønsvær til brændsel for at følge gammel sædvane, skønt der naturligvis var rigeligt med god tørv under.

Saltvandsfiskeriet har engang haft langt større betydning end nu, selv om det aldrig har været hovederhvervet, maaske tildels fordi træ til baade var dyrt og vanskeligt at faa fat paa, og det samme gjaldt i øvrigt salt, saa megen fisk raadnede og kun kunde anvendes til gødning. 1808–09 var $\frac{1}{8}$ af befolkningen en tid af aaret beskæftiget med fiskeri. Stornoway er stadig en vigtig fiskeriby, selvom den, der ligesom Lerwich paa Shetlandsøerne en gang var en meget vigtig fiskeriby, er gaaet stærkt tilbage i denne henseende. Rothesay og Barra (Castlebay) spiller ogsaa stadig en rolle, omend kun ringe. Blandt tidligere fiskeribyer kan nævnes Tobermory paa Mull og Portnahaven paa Islay. Den moderne stor-

drift i det britiske fiskeri har koncentreret erhvervet i nogle faa byer, af hvilke størstedelen er beliggende paa de britiske øers østkyst. Mens det før især var torsk, er det nu sild, der fiskes, og Stornoway er hovedsædet for fiskeriet paa vestsiden af de britiske øer. I maj—september fiskes i den umiddelbare nærhed af Lewis, og da kun sild. Før var der en del hummerfiskeri, men det har nu mistet sin betydning. De fleste fiskere er tillige crofters, og kvinderne passer saa landbruget i fisketiden.

Fiskeindustrien i Stornoway, der beherskes af to firmaer, er betydelig, og Stornoways folketal er svagt stigende. I fiskesæsonen er det en travl by, hvis befolkning vokser fra 3800 til op imod 7 tus. Kvinderne behandler silden: rensen den, salter og pakker den i tønder, og luften er fuld af skrigende sildemaager, der stadigvæk slaar ned og rensen byen for fiskeindvolde og andet affald (se Fig. 10).

Den saltede sild sendes hovedsagelig til Tyskland; en del røget, flækket sild (kippers) sælges til England og Skotland. Saltet, røget sild, der kan holde sig meget længe, sendes til Canada, saltet makrel til Sverige og Nordamerika; i Sverige udvandes den igen og røges³).

For 40—50. aar siden lavede man hvert aar ca. 200 tons klipfisk om ugen og sendte dem til Tyskland, men nu laves overhovedet ikke klipfisk (klimaet er maaske blevet for fugtigt? Dog maa det erindres, at torsken paa grund af temperaturændring er trukket længere nordpaa i Atlanterhavet i det hele taget, saa et stort torskefiskeri maatte i hvert fald foregaa langt bort fra Hebriderne).

Paa øen Skye forsyner næsten hver crofter stadig sig selv med fisk, og op imod 10 % af mændene er erhvervsfiskere.

Tidligere regnede man, at fiskeriet i hvert fald kunde kompensere en fejlslagen høst, og det kunde sikkert igen blive et betydningsfuldt erhverv ved beskyttelse af kystfiskeriet: ved forbud mod trawlfiskeri i the Minch, som saa kunde tjene til yngleplads for fiskene, og ved fjernelse af nogle markedsvanskeligheder, to spørgsmaal, der næppe er uløselige. Dog har det første den vanskelighed, at man udenfor tremilegrænsen kun kan sikre sig, at det bliver overholdt af *britiske* trawlere.

Ferskvandsfiskeriet spiller paa en vis maade ogsaa en stor økonomisk rolle, i de ydre Hebriders mange smaa søer, selv om det mere er sports- end erhvervsfiskeri, idet de gode betingelser for denne sport trækker et stort antal turister til øerne.

³) Ifølge mundtlige oplysninger fra fiskeeksportør Louis Bain, Stornoway.

I det 16. aarhundrede spillede ferskvands-erhvervsfiskeriet en stor rolle; fangsten blev sendt til Holland, Frankrig og Middelhavslandene.

Hvalfangst har før været drevet fra Tarbert (Harris), men det er nu standset. Grindedrab som paa Færøerne kendes ikke.

Fuglefangst spiller ingen nævneværdig rolle, men visse steder skydes en del svømmefugle, navnlig unge gæs.

Sammenfattende bemærkninger:

1. Hypotesen om en ændring af klimaet.

I en tidligere afhandling har jeg fremsat den anskuelse, at nedbøren er blevet større paa Hebriderne i de sidste faa aarhundreder, støttet af 1) en formodet ændring i byggeskik: græstørsvæggene støttes nu (efter *nogle* forskeres mening modsat tidligere) baade indvendig og udvendig af et tykt lag sten, skønt det paastaas, at det tager 3 aar for en enkelt mand at samle tilstrækkelig mange sten, som er anvendelige dertil. I nærværende afhandling finder klimaændringsteorien imidlertid støtte i følgende fakta: 2) Macdonalds *anslaaede* nedbørstal (1811) ligger adskilligt lavere end de i vore dage maalte. 3) Ifølge samme forfatters oplysninger synes sphagnummoserne at have været langt mindre dominerende for 150 aar siden end nu. 4) Donald Monro (1549) oplyser, at Hebriderne paa hans tid var stærkt skovbevoksede, og de fleste, der i nutiden beskæftiger sig med problemet om mangelen paa skov paa Hebriderne, er enige om, at den store fugtighed er i hvert fald en af de væsentligste aarsager dertil. 5) Dyrket land har været og er stadig i aftagende for Skotland som helhed. 6) Hvede har før været dyrket paa Hebriderne. 7) Havredyrkning er tiltaget paa bekostning af bygavl. 8) Fremstillingen af klipfisk, der før var meget betydelig, er nu helt forsvundet; den vilde under de nuværende klimaforhold være forbundet med meget store vanskeligheder; men dette *kan* ogsaa have været tilfældet, da den existerede.

Hebriderne har før været dækket af tørv fra havet til bjergenes toppe, men moserne viser i nutiden en ret stærkt fremtrædende denudation, som af mosegeologerne tilskrives en *formindsket* fugtighed. En saadan tørve-erosion synes mig dog lettere forstaaelig med antagelsen af en *forøget* fugtighed, *muligvis* indenfor en længere periode med aftagende fugtighed.

Desværre findes der (i hvert fald paa det danske meteorologiske institut) ingen oplysninger om nedbørsmaalinger, der kan be-

kræfte eller afkræfte teoriens rigtighed, og jeg er klar over, at med de fremførte argumenter er teorien kun svagt underbygget.

2. Hebriderne og Færøerne.

Naar jeg har beskæftiget mig i saa høj grad med befolknings- og erhversforholdene i denne udkant af økumenen, skyldes det ønsket om paa forskellige punkter at kunne stille disse problemer i relation til de tilsvarende færøske. Herom kan foreløbig siges følgende:

For begge øgrupperes erhversliv maa de geografiske forhold til enhver tid spille en afgørende rolle, dels beliggenheden, dels de fysisk-geografiske forhold.

Hebridernes befolkningstal⁴⁾ var omtrent ens i 1808 og 1911; siden er det aftaget stærkt, medens Færøernes befolkning er femdoblet siden den første officielle tælling i 1801. Befolkningstilbagegangen paa Hebriderne skyldes udvandring; en saadan har praktisk talt ikke fundet sted fra Færøerne. Udvandringen fra Hebriderne har derimod gennem aarhundrederne været meget stærk, og aarsagerne hertil har været de hindringer, der dels fra naturens, men navnlig fra menneskelige foranstaltningers side har været lagt for erhvervsmulighederne, hindringer, der i hvert fald har været langt mere effektive end dem, der har ramt Færøerne. Der er ikke fra den britiske regerings side givet en tilsvarende støtte til Hebridernes erhverv som den danske stat gennem tiderne har ydet de færøske, dels ved direkte økonomiske tilskud, dels ved udstedelsen af en række love til erhvervslivets fremme; og paa Hebriderne synes man i højere grad end paa Færøerne at mangle saavel initiativ som kapital.

Fra naturens side maa betingelserne for fiskeri være omtrent lige gode for begge øgrupper, men fiskeriet synes aldrig at have haft den samme dominerende betydning paa Hebriderne som Helhed som det har haft for Færøerne de sidste 75 aar og er gaaet meget stærkt tilbage ved, at det britiske fiskeris centralisering har koncentreret det i nogle enkelte, større byer, der især ligger paa Storbritanniens østkyst.

For landbrug kan de fysisk-geografiske betingelser næppe anses for daarligere, snarere bedre end de danske Atlanterhavsøers. Fælles er, at landbrugets muligheder langt fra er udnyttet. Landbrugets problem er først og fremmest at frembringe flere produkter til

⁴⁾ Det er forbundet med betydelige vanskeligheder at skaffe samlede statistiske oplysninger for Hebriderne; der udgør *dele* af fire forskellige counties: Ross and Cromarty, Inverness, Argyll og Bute.

forsyning af hjemmemarkedet, dels som erstatning for hidtil indførte varer, dels til dækning af ikke tidligere tilfredsstillede behov. Paa Færøerne skyldes stagnationen i landbruget, at fiskeriet har berøvet det en væsentlig del af arbejdskraften, men dette er ikke tilfældet paa Hebriderne.

Det er lettere at opdyrke større samlede stykker af Hebridernes jord end af Færøernes stenede arealer, hvor plov og andre arbejdsbesparende redskaber vanskeligt kan anvendes ret mange steder. Men Hebridernes landbrug synes gennemgaaende at være mindre paavirket af moderne metoder, selvom der enkelte steder anvendes moderne maskiner, og det kultiverede areal er procentvis mindre end paa Færøerne.

Foruden byg, der endda kun omtrent kan modnes paa Færøerne, kan ogsaa havre naa modenhed paa Hebriderne, og denne kornart har den fordel, at den langt bedre end byggen taaler den store fugtighed.

Kartoffelavlens er paa Hebriderne mere end tilstrækkelig til at forsyne øernes befolkning; paa Færøerne kan og bør den forøges, thi selvom der nogle aar ikke spises stort flere kartofler end der dyrkes, spiser hver Færing gennemsnitlig kun $\frac{1}{4}$ af den mængde kartofler, hver dansker spiser.

Selvom metoderne til opsamling og behandling af gødning ikke staar højt paa Færøerne, staar de dog langt over Hebridernes, og Færøerne importerer aarlig langt større mængder kunstgødning end de vestske øer.

Hø, som synes at være den afgrøde, der er bedst betingelser for paa begge øgrupper, dyrkes endnu ikke meget paa Hebriderne, men er Færøernes vigtigste agerafgrøde, og i det hele taget udnyttes den naturlige plantevækst ikke i den grad som paa Færøerne i faareavlens, der begge steder er den vigtigste gren af landbruget. Pasningen af husdyrene er *nu* langt den omhyggeligste paa Færøerne.

Endelig skal det nævnes, at f. eks. vejforholdene er bedre end paa Færøerne end Hebriderne, og at Færøerne har flere vandkraftstationer, medens Hebriderne med deres rige vandkraftmuligheder endnu ikke har en eneste.

Erhvervsudviklingen paa Færøerne er hidtil foregaaet om ikke uafhængig af saa dog uden at følges med Danmarks, men Hebriderne har tildels fulgt erhvervsudviklingen i Skotland, og navnlig synes alle skotske erhvervsvanskeligheder at have ramt Hebriderne (foruden de specielt hebridiske).

Kort, men maaske paa det foreliggende grundlag noget dristigt, kunde man sige: Naar man ikke kunde eksistere paa Hebriderne,

synes befolkningen ikke at have kunnet se andre udveje end udvandring; paa Færøerne udvider man i tilsvarende situationer landbrugsarealet og forøger fiskeriet.

Professorerne G. Hatt og N. Nielsen har vist mit arbejde stor interesse og tilskyndet mig til disse sammenlignende studier over de danske og britiske Atlanterhavsoers befolknings- og erhvervsproblemer; forhaabentlig vil fremtiden byde lejlighed til en fortsættelse deraf.

LITTERATUR.

1811. J. Macdonald: General View of the Agriculture of the Hebrides. Edinburgh.
1879. Ed. Erslew: Øen St. Kilda. Geografisk Tidsskrift.
1879. J. Plenge: Mull, Staffa og Iona. Geografisk Tidsskrift.
- 1905, 1906, 1907 og 1911. Fr. J. Lewis: The Plant Remains in Scottish Peat Mosses. I—IV. Transactions of the Royal Society of Edinburgh.
1906. Fr. Lewis: The History of the Scottish Peat Mosses and their Relation to the Glacial Period. The Scottish Geographical Magazine.
- 1917—38. Abstract of Agricultural Returns for Scotland, The Scottish Journ. of Agriculture. Edinburgh.
- 1919—28. The Book of Normals of Meteorological Elements for the British Isles 1881—1915. Meteorological Office, Air Ministry.
1922. K. Jessen og R. Rasmussen: Et Profil gennem en Tørvemose paa Færøerne. D. G. U. IV Række, Bind 1, Nr. 13.
1923. G. Erdtmann: Iakttagelser från en mikropaläontologisk undersökning av nordskotska, hebridiska, arkadiska ock shetländiska torvmarker. Geologisk Förening i Stockholm. Förhandl.
1924. G. Erdtmann: Studies in the Micropalæontology of Postglacial Deposits in Northern Scotland the Scotch Isles. Linnean Society's Journal, Botany. Vol. XLVI. p. 449—504.
1925. A. Stevens: The Human Geography of Lewis. The Scottish Geographical Magazine XLI.
1925. K. Jessen: De færøske Mosers Stratigrafi. Förhandlingar vid d. 17. skandinaviska Naturforskarmötet i Göteborg 1923. p. 185—190.
1927. E. C. Curwen: Prehistoric Agriculture in Britain. Antiquity, p. 261—289.
1927. G. Erdtmann: De skotska torvmarkernas „second arctic bed“. Svensk Botanisk Tidsskrift. p. 242—246.
1928. J. J. Mathieson: St. Kilda. The Scot. Geogr. Mag. XLIV, p. 65—90.
1929. H. G. Maurice: The Fisheries. Enc. Brit., 14. Ed.
1930. W. G. Ogg and A. Macleod: Reclamation and Cultivation of Peat Land in Lewis. The Scot. Journ. of Agric. p. 121—133.
1930. W. Hossach: A Sketch of the Geography of Trotternish, Skye. Scot. Geogr. Mag. XLVI, p. 337—356.
1930. Abstract of Agricultural Returns, 1929. The Scot. Journ. of Agr.

1931. N. Nielsen: Indbyggerne paa St. Kilda har forladt deres Ø. Geografisk Tidsskrift.
1932. E. C. Curwen: Ancient Cultivations. Antiquity p. 389—406.
1932. A. O'Dell: The Population of Scotland 1755—1931. A General Survey. The Scot. Geogr. Mag. Vol. XLVIII, p. 282—291.
1933. J. F. Anderson: To introduce the Hebrides. London.
1933. S. Gordon: Islands of the West. London.
1934. W. C. A. Ross: Highland Emigration. Scot. Geogr. Mag. Vol. L, p. 155—166.
1935. K. H. Higgins: The Scottish Highlands: A Regional Study. Scot. Geogr. Mag. Vol. LI, p. 296—306.
1936. A. Geddes: Lewis. Scot. Geogr. Mag. Vol. LII, p. 217—231 & 289—300.
1937. C. Hamilton: Modern Scotland. London.
1938. Aa. H. Kampp: Nogle iagttagelser vedrørende de sorte huse paa Hebriderne. Geogr. Tidsskr. 162—170.
1938. Aa. H. Kampp: Landbrug paa Færøerne. Geogr. Tidsskr. p. 66—80.
1938. Sigurdur Sigurdsson: Landbrug i Grønland. Tidsskr. f. Landøk. H. 9—10.
1938. Arni G. Eylands: Spredte Oplysninger om det islandske Landbrug. Tidsskr. f. Landøk. H. 2.
1938. J. Mathieson: The tragedy of the Scottish Highlands. Scot. Geogr. Mag. LIV.
1938. Highlands Committee: The Highlands and the Highlanders. Glasgow.
1939. Aa. H. Kampp: Primitive nutidsboliger paa Hebriderne og danske jernalderhuse. Naturens Verden.
1939. Betænkning angaaende Færøernes Erhvervsforhold, afgivet af det af Statsministeriet under 12. April 1938 nedsatte Udvalg. Tórshavn.

SUMMARY

THE HEBRIDES AND THE FAROES. SOME PROBLEMS OF POPULATION AND ECONOMICS.

With the object of comparing, on several points, the Hebridean and the Farocean problems of population and economics I have in the above paper tried to give a survey of these matters during the last few centuries, with a final attempt of a comparative economic-geographical outline on the arguments of the present work and Aa. H. Kampp „Landbrug paa Færøerne“ in „Geografisk Tidsskrift“, volume 41, part one, 1938 (summary p. 79) together with „Betænkning angaaende Færøernes Erhvervsforhold, afgivet af det af Statsministeriet under 12. April 1938 nedsatte Udvalg“, Tórshavn 1939.

The economic life of both these groups of islands must, always and to a decisive degree, be influenced by geographical conditions, on the one hand position, on the other various physical-geographical factors.

The size of the Hebridean population, which in 1911 almost equalled that of 1808, has since decreased sharply, while the Faroese population has quintupled since 1801. Whereas, practically speaking, no emigration has taken place from the Faroe Islands, the exodus from the Hebrides has been through centuries very marked, the cause of which having been the obstacles interposed to the economic possibilities of the Hebrides. These obstacles, some natural¹⁾ and some — the major part — arising from human interference, have been examined above, and have at any rate proved far more influential than the corresponding restrictive factors on the Faroes.

From the British Government no such aid has come as the measures taken by the Danish Government with a view of relieving Faroese conditions, partly in the form of direct financial grants, partly by passing a number of acts for the sustenance and furtherance of economic life; on the Hebrides far more than on the Faroes private enterprise and private capital seem to be missing.

Nature provides almost identical fishing conditions for both groups of islands, but on the Hebrides on the whole fishing never seems to have been so all-important as on the Faroes these last 75 years, a fact which has deprived the Faroese agriculture of the main part of its manual labour, one of the principal reasons for the stagnation — on several points — of the Faroese agriculture.

It is a common feature for both groups of islands that the agricultural possibilities are far from being utilized to their full extent. As to agriculture, the physical-geographical conditions on the Hebrides can hardly be called inferior to those of the Danish islands; if anything, they should be called superior. It is easier to cultivate large-piece areas of Hebridean land than of the highly stony ground of the Faroes, where the plough and other labour-saving devices can be but sparsely used. But Hebridean agriculture, on the whole, seems less influenced by modern methods, though modern machinery is found at some places, and the cultivated area is, on a percentage basis, less than the Faroese one.

Besides barley, which — to some extent only — ripens on the Faroes, oats, too, ripen on the Hebrides, and this cereal has the advantage of being able to withstand far better than barley the high humidity.

Sheep raising is now on both groups of islands the most important branch of farming. Of the field produce, therefore, special attention is bestowed on hay which appears to be the crop with the most favourable growing conditions on both groups of islands. Still, only small quantities of hay are grown on the Hebrides, and the care of domestic animals is now, generally speaking, far more scrupulous on the Faroes.

Finally it must be mentioned that the Faroes are in possession of several hydraulic power stations while the Hebrides with their ample provision of latent hydraulic energy has not yet begun utilizing that source of power.

¹⁾ in my paper I have put forward and sustained a theory of an increase in the downfall amount on the Hebrides during the last few centuries. The denudation of the swamps which is going on nowadays, and which Fr. Lewis puts down to a decreased humidity, seems to me, by the way, easier accounted for by the supposition of an increased degree of humidity.

Briefly, though perhaps somewhat bold'y, it might be said: a Hebridean, unable to find a living on his home islands, had no other alternative but emigrating; the Faroeseans, in a similar situation, will en large the agricultural area and increase the fishing possibilities.

In conclusion it should be observed that this survey is of a preliminary nature; it is to be hoped that, in future, opportunities will arise to proceed with the comparative studies as to conditions on the British and Danish Atlantic islands.

synes befolkningen ikke at have kunnet se andre udveje end udvandring; paa Færøerne udvider man i tilsvarende situationer landbrugsarealet og forøger fiskeriet.

Professorerne G. Hatt og N. Nielsen har vist mit arbejde stor interesse og tilskyndet mig til disse sammenlignende studier over de danske og britiske Atlanterhavsoers befolknings- og erhvervsproblemer; forhaabentlig vil fremtiden byde lejlighed til en fortsættelse deraf.

LITTERATUR.

1811. J. Macdonald: General View of the Agriculture of the Hebrides. Edinburgh.
1879. Ed. Erslew: Øen St. Kilda. Geografisk Tidsskrift.
1879. J. Plenge: Mull, Staffa og Iona. Geografisk Tidsskrift.
- 1905, 1906, 1907 og 1911. Fr. J. Lewis: The Plant Remains in Scottish Peat Mosses. I—IV. Transactions of the Royal Society of Edinburgh.
1906. Fr. Lewis: The History of the Scottish Peat Mosses and their Relation to the Glacial Period. The Scottish Geographical Magazine.
- 1917—38. Abstract of Agricultural Returns for Scotland, The Scottish Journ. of Agriculture. Edinburgh.
- 1919—28. The Book of Normals of Meteorological Elements for the British Isles 1881—1915. Meteorological Office, Air Ministry.
1922. K. Jessen og R. Rasmussen: Et Profil gennem en Tørvemose paa Færøerne. D. G. U. IV Række, Bind 1, Nr. 13.
1923. G. Erdtmann: Iakttagelser från en mikropaläontologisk undersökning av nordskotska, hebridiska, arkadiska ock shetländiska torvmarker. Geologisk Förening i Stockholm. Förhandl.
1924. G. Erdtmann: Studies in the Micropalæontology of Postglacial Deposits in Northern Scotland the Scotch Isles. Linnean Society's Journal, Botany. Vol. XLVI. p. 449—504.
1925. A. Stevens: The Human Geography of Lewis. The Scottish Geographical Magazine XLI.
1925. K. Jessen: De færøske Mosers Stratigrafi. Förhandlingar vid d. 17. skandinaviska Naturforskarmötet i Göteborg 1923. p. 185—190.
1927. E. C. Curwen: Prehistoric Agriculture in Britain. Antiquity, p. 261—289.
1927. G. Erdtmann: De skotska torvmarkernas „second arctic bed“. Svensk Botanisk Tidsskrift. p. 242—246.
1928. J. J. Mathieson: St. Kilda. The Scot. Geogr. Mag. XLIV, p. 65—90.
1929. H. G. Maurice: The Fisheries. Enc. Brit., 14. Ed.
1930. W. G. Ogg and A. Macleod: Reclamation and Cultivation of Peat Land in Lewis. The Scot. Journ. of Agric. p. 121—133.
1930. W. Hossach: A Sketch of the Geography of Trotternish, Skye. Scot. Geogr. Mag. XLVI, p. 337—356.
1930. Abstract of Agricultural Returns, 1929. The Scot. Journ. of Agr.

1931. N. Nielsen: Indbyggerne paa St. Kilda har forladt deres Ø. Geografisk Tidsskrift.
1932. E. C. Curwen: Ancient Cultivations. Antiquity p. 389—406.
1932. A. O'Dell: The Population of Scotland 1755—1931. A General Survey. The Scot. Geogr. Mag. Vol. XLVIII, p. 282—291.
1933. J. F. Anderson: To introduce the Hebrides. London.
1933. S. Gordon: Islands of the West. London.
1934. W. C. A. Ross: Highland Emigration. Scot. Geogr. Mag. Vol. L, p. 155—166.
1935. K. H. Higgins: The Scottish Highlands: A Regional Study. Scot. Geogr. Mag. Vol. LI, p. 296—306.
1936. A. Geddes: Lewis. Scot. Geogr. Mag. Vol. LII, p. 217—231 & 289—300.
1937. C. Hamilton: Modern Scotland. London.
1938. Aa. H. Kampp: Nogle iagttagelser vedrørende de sorte huse paa Hebriderne. Geogr. Tidsskr. 162—170.
1938. Aa. H. Kampp: Landbrug paa Færøerne. Geogr. Tidsskr. p. 66—80.
1938. Sigurdur Sigurdsson: Landbrug i Grønland. Tidsskr. f. Landøk. H. 9—10.
1938. Arni G. Eylands: Spredte Oplysninger om det islandske Landbrug. Tidsskr. f. Landøk. H. 2.
1938. J. Mathieson: The tragedy of the Scottish Highlands. Scot. Geogr. Mag. LIV.
1938. Highlands Committee: The Highlands and the Highlanders. Glasgow.
1939. Aa. H. Kampp: Primitive nutidsboliger paa Hebriderne og danske jernalderhuse. Naturens Verden.
1939. Betænkning angaaende Færøernes Erhvervsforhold, afgivet af det af Statsministeriet under 12. April 1938 nedsatte Udvalg. Tórshavn.

SUMMARY

THE HEBRIDES AND THE FAROES. SOME PROBLEMS OF POPULATION AND ECONOMICS.

With the object of comparing, on several points, the Hebridean and the Farocean problems of population and economics I have in the above paper tried to give a survey of these matters during the last few centuries, with a final attempt of a comparative economic-geographical outline on the arguments of the present work and Aa. H. Kampp „Landbrug paa Færøerne“ in „Geografisk Tidsskrift“, volume 41, part one, 1938 (summary p. 79) together with „Betænkning angaaende Færøernes Erhvervsforhold, afgivet af det af Statsministeriet under 12. April 1938 nedsatte Udvalg“, Tórshavn 1939.

The economic life of both these groups of islands must, always and to a decisive degree, be influenced by geographical conditions, on the one hand position, on the other various physical-geographical factors.